

” Szerencsés, ha a szűrő folyamatosan működik ”

Interjú Bodor Ádámmal

Fotó: Vadócz Dávid

Távinterjút vehet kezébe az olvasó, amelyben a művek kerülnek előtérbe, az írás folyamatai, jelentésszavak, fogalmi struktúrák, de az elméleti ösvényeken haladva, a műformák mögött felsejlik Bodor Ádám (1936, Kolozsvár, Budapesten él, Kossuth-díjas, a Nemzet Művésze) személye, az író utcákon járó, jelenségekre figyelő alakja is.

– Kedves Bodor Ádám, azon leszek, hogy olyan kérdéseket tegyek fel, amelyek nem a személyéhez kötődnek, nem életrajzi jellegűek, sokkal inkább egyfajta szövegrajz létrejöttét célozzák, melyek okán, remélhetőleg körvonalazódik a megírt művek formai megoldásainak egy része legalább. Mégis, nem tudok eltekinteni attól, amit Markó Béla írt le a Megérkezés északra című kötete kapcsán, egyértelműen dicsérő kritikája végén, hogy a „kötet naplójegyzeteknek hitt tárcákból” állt össze. Olvasható egy írói életmű titkos, rejtjelezett naplóként?

– Alanyi beállítottságú írónál ez valóban elképzelhető, tőlem viszont minden ilyen szándék igen távol áll. Mégis, visszatekintve írói pályám egészére, elismerem, akár egy ilyen olvasat is elképzelhető. Nyilván megtévesztő lehet az általam látogatott tájak gyakori (bár elvonatkoztatott) megidézése, valamint az egyes szám első személyben történő előadásmód is, bár ez utóbbi nem más, mint egy talán kissé félrevezető stiláris eszköz: látszólag közvetlen-

séget sugall, miközben hűvösen távolságtartó – az előadó érzelmi semleges marad, szenvtelensége pedig elfedi az alanyiság látszatát. Többnyire egy olyan ember beszél itt – véleményem szerint –, aki jóllehet első látásra érintett, vagyis benne van „valamiben”, úgy tudósít róla, mintha nem sok köze lenne hozzá. Lehet, most furcsának hat, hogy mindezt pont én állítom – kényes téma, kissé nehezemre is esik saját eljárásomat magyarázni.

Itt jegyzem meg, hogy konkrét élményeimet sosem tartottam érdemesnek még nagyon átértelmezetten se megörökíteni. A valóban megtörtént események a maguk idején föllobbantak, kiégtek, kár volna újraélesztésükkel próbálkoznunk. Ilyen vagy olyan nyomokat hagyva valahol, elérhető zugokban tovább szunnyadnak, de nem érzek késztetést művészi megidézésükre. Lenyomatuk amúgy is ott lapul valahol az emlékezet kincstári rejtekeiben, így a valamikor megélt események képei, illatai, hangulati elemei, mint a globális emlékezet részei, ha töredékesen is, a maguk módján beszivárognak a szövegekbe, és a művészi szelekció révén a művekben

A szerző kérésére életpályáját illusztráló fotókat nem közlünk.

tovább élnek. Alanyiség híján élményeim nem tolokodtak minduntalan elő, prózaírásakor mindig egy általam kitalált történet, társadalmi-természeti környezet, és a benne lehetséges emberi viselkedésformák érdekelték. Sosem kívántam magamról többet elárulni, mint amennyi a prózai szövegek mögött óhatatlanul fölsejlik a szerzőről.

Amikor interjúk során nagy ritkán ténylegesen magamról, élményeimről, életemet meghatározó eseményekről kell beszámolnom, és esetleg véleményemnek is hangot adnom (lásd például *A börtön szaga* című interjúkötet szövegeit), az gyökeresen más koncepcióban fogan, a megnyilatkozásnak alapvetően mások a belső indítékai, hiányzik belőle a próza éltető töltése.

– *Bretter György írja a Forrás-kötetet elemezve, hogy a „tudatba lopózkodó világ ábrázolásának másik eszköze az a fogalmi struktúra, amelyben történetét az elvont erkölcsi probléma felé tereli”. A továbbiakban ilyen fogalmi struktúrák mentén kérdezek először is a líraiságról, amely számos kritikában felbukkan, miközben ott, ahol mások líraiságot vélelmeztek, alulírott csak a megformáltság sajátosságait látta. Miként viszonyul a lírai próza fogalmához?*

– Először egy mondatban Bretter György megjegyzésére reflektálnék: bár egy korai művemről, első kötetemről beszél, azóta senki ennyire pontosan nem fogalmazott meg egy dolgot, amit én műveim vezérlő vonásának érzek, és ami írói gondolkodásomat folyamatosan áthatja.

A kérdést érintve: lírai próza persze létezik, de az enyém, a lírai elemek nyilvánvaló jelenléte ellenére biztosan nem az. Amikor valamilyen olvasmánnyal kapcsolatban fölmerül a kérdés, azzal mindig számolni kell, hogy aki valamilyen okból írásra adja a fejét, általában rendelkezik olyan fogékonyságokkal, esetleg lírai érzékenységgel, amelyeket munkája során gazdaságosan kamatoztat. Másfelől elképzelhető olyan kifejezett lírai készséggel megáldott író is, akinek az esztétikai elképzelésébe a líra-

iség nem fér bele, ezért elfojtja magában, és csak nagy ritkán engedi megvillanni, amikor megérzi a helyét szövegei környezetében.

Mindez, mint minden olvasmány: nézőpont kérdése is. *Sinistra körzet* című regényem például a legszélsőségesebb véleményeket váltotta ki: volt, aki azt állította, rettenetesebb könyvet életében nem olvasott (nota bene! szakmabeli, tekintélyes költő volt), mások éppen lírai érzékenységét emelték ki. Német megjelenését követően több németországi meghívásnak tettem eleget. Egy ilyen alkalommal, Hamburgban történetesen jobbára idősebb hallgatóság előtt olvastam fel a regény egy fejezetét, melynek végeztével a moderátor megkérdezte: hol van a helye ennek a regénynek az életemben és műveim sorában, mire mellemre mutatva röviden azt válaszoltam, nagyjából itt, ezen a tájon, amerre valami dobog. Erre egy korosabb hölgy szót kérve felállt, és indulatosan a szív környéke helyett, ha nem is szó szerint, de máglyára kívánta a könyvet. Ezt követően egy másik, szintén az idősebb korosztályhoz tartozó hölgy meghatottan emelt ki az írásból számára emlékezetes pillanatokat. A két, egymásnak ellentmondó reakció egyazon helyen, pár percen belül történt. Különösebb tanulsága számomra nincs a történetnek, de informálisan megerősít a művészet fogyasztásáról vallott nézeteimben. A *Sinistra* egyébként bizonyos tekintetben valóban nem könnyű olvasmány: miközben fikatív tudósításait egy embertelen társadalmi környezet ihletése hatja át, ha akarom, érzelmes írás, a morális kiszolgáltatottság balladája, tele lírai pillanatokkal.

– *Lírainak tekintjük-e, vagy sem, a háttér, a miliő a szereplő (ábrázolásának) szerves részét képezi, ahogy a szereplő is a környezet szerves része. E szimbiózis ellenére a szereplők minduntalan egyedül maradnak a térben... Végezetül már az adott táj sincs a segítségükre, ahogy az egy romantikus miliő esetében egyértelmű lenne...*

– Alapvető kérdéshez érkezünk: a „szereplő” és a környezet viszonyához, együttal a ma-

gány problematikájához. Ezen a ponton, beszélgetésünk egyre kényesebb mederbe terelődik, ugyanis műveimet sosem magyarázom, igazi illetékesség, kellő távolságtartás okán nem szoktam róluk érdemben nyilatkozni. De a kérdések-válaszok logikus menete egyenesen vezetett a számomra nemkívánatos területre, ezért most hiába keresnék kibúvót.

Én tehát úgy látom, ezek az emberek, akikről írok, jobbára szerepjátékosok, gondolataikat titkolják, és ilyen vagy olyan viselkedésük, de leginkább rezignációjuk burka alatt valami megsemmisítő magány sejthető. Rutinszerűen folyamatos mellébeszélések közepette élnek, a kommunikáció rendeltetészerűen a személyiség rejtőzködését szolgálja, az őszinte megnyilatkozás pillanatai a legritkábban érintik meg őket. Folyamatosan tartanak valamitől, ami beépült gondolkodásukba, köznapi viselkedésükbe. Ez a magatartásforma feltételezhetően a társadalmi környezet terméke. Azt már nehezen tudnám eldönteni, hogy a fölvezölt kép komor tónusai alatt látszik-e pislákolni valami, ami miatt ezeket az embereket szeretni is lehet. Én mindenesetre megpróbálom, miközben írok róluk...

Most ugye történeteket próbálok értelmezni, amelyeknek a szerzője történetesen én vagyok, csak hát közben nagyon is tisztában kell lennem azzal, hogy ezeknek a szövegeknek nem minden olvasó számára érvényes ez az olvasata. És azt hiszem, egyúttal ez szolgál mindenkori mentségemre is. Mi most félig-meddig szakmai illetékességünkön belül taglalunk valamit, miközben az olvasó a maga privát illetékességével talán egészen más következtetésekre jut, mivel nem ugyanezt érzi, látja a szövegeim mögött. Ez minden művészi alkotás kockázata: amellet, hogy az alkotói szándék pontos közvetítésére nincsen garancia, az író maga sincs mindig tisztában azzal, mi rejlik a művében, amit éppen közreadott. Ezért is egy olvasmány, vagy bármely más művészi alkotás igazi gazdagságát éppen az értelmezhetőség szabad-

sága jelenti, ami független az alkotói szándéktól.

– Az egyik értelmezési lehetőség szerint írásai-ban nem történik „semmi”, értve ez alatt (például) a világ folyamatosan újrajátszódo esemény-változatait, másrészt mindig történik valami, megrezen egy ág, felsejlik „valami”, a megnevezés, a kimondás gyakorta elmarad. A „semmi” és a „valami” sem marad következmények nélkül.

– Igen, nagyjából erről van szó, nincs okom ennek az önmagának ellentmondó, illetve párját igazoló látványnak ellentmondani. Kicsit most (is) a *semmi* és a *valami*, a *van* és a *nincs* azonosságának csábító gondolata kísért: a fogalompár tulajdonképpen ugyanazt, a megfoghatatlant fedi. Ebben az okoskodásban az ellentétpár két pólusa kölcsönösen legitimálja egymást, ezért végső soron hajlunk a feltevés, vagy inkább spekuláció felé, miszerint lényegi azonosságról van szó. Gondolom, nem új keletű dilemma ez.

De az irodalom szempontjából teljesen mindegy, hogy például egy novellában „történik”-e valami, vagy nem, hogy valami „van”, vagy „nincs”.

Közbevetve, említenék egy rokon jelenséget. Református teológiai tanulmányaim során, közelebbről az ókori kultúra tanulmányozása közben, anélkül hogy elmélyült hitbeli és szakmai jártasságra tettem volna szert, jó néhány meglepő és izgalmas dologgal szembesültem. Az ószövetségi szövegek hermeneutikai vizsgálata során, azok megértéséhez az óhéber nyelvi-nyelvtani sajátosságokkal is ismerkednünk kellett (igék hajlítása, egy-egy szótó, gyök, igealak szerteágazó jelentésének megfejtése stb.), ekkor találok példaként például azzal az első látásra kényelmetlen jelenséggel, ami azóta már kézenfekvőnek tűnik, hogy ellentétpárokat olykor azonos szó jelöl, amit az illető eszmei környezetben finom nyelvi árnyalat tesz egyértelművé. Ez pedig nem a nyelvi, gondolati szegénység okán történik. Az *áldás* és az *átok* fogalmánál például durvább ellentétpár aligha létezik, mi-

közben a megjelölésükre szolgáló szó gyöke egy és ugyanaz – csak a kontextus, illetve a nyelv mélyebb ismerete teszi lehetővé a helyes értelmezést. És ez nem véletlen, az emberi természetben rejlő labilitásra, általában az ókori morális gondolkodás mélységére, lényegi szemléletére utal.

– *A francia új regény egyes sajátosságait olykor megemlíti (már novellás) kötetei kapcsán: nem beszélhetünk hagyományos értelemben hősökről, a filmszerűség, mint jellemvonás, mindegyre viszszatér az értelmezésekben, miként az is, hogy Bodor Ádám szövegei (hogy ismétlődésben fogalmazzak) nem az értelmezhetőség fogalma mentén értelmezhetőek. Mindez az adott világ értelmezésének lehetetlensége okán van? Vagy csupán azért, mert már a szerző sem kíván mindent tudni?*

– Is-is. Ha nagyon akarom, mindkét feltételezéssel lehetne valamit kezdeni. De az elsőtől mindenképp eltekintenek, hitbéli meggyőződésük függvényében a világ értelmezhetősége, illetve annak lehetetlensége örök dilemma marad, amihez nincs mit hozzátennem. A második feltételezés az előbbi dilemma felismeréséből következik, miszerint a szerző valójában – az értelmezhetőség lehetetlensége okán – eleve nem is kíván mindent tudni. Tudja, hogy kevés dolgot tud, vagy éppenséggel semmit, de éppen ez, a képzeletére való ráutaltság élte; amit ír, az csak sejtés, megérzés. Ettől író, ha író. Erről szól a próza, illetve a fikció. A bizonytalanság, a rajtunk kívülálló dolgok rejtélyes dialektikájából eredő labilitás, a kiszolgáltatottság – még önmagunknak, a bennünk rejlő ismeretlennek is. A nem tudás felismerése végső soron mégis inkább megnyugvást, mintsem szorongást kelt bennem.

A kérdés közhelyesebb értelmezését érintve: fiatal koromban, amikor még olvasói minőségemben az irodalomnak csak fogyasztója voltam, az olvasás során gyakran bosszantott, hogy az író a mindentudóság pozíciójából kategorikusan el akar velem hitetni valamit. Sehol semmi rejtély, titok, talány! Belelát egyszerre

több alakjának a gondolatába, lelki világába, bizonyossággal nyilatkozik olyasmiről, amiről gőze sincs, és amit helyesebb lenne szűzi érintetlenségében hagyni.

– *Regényei nem történelmi regények, mégis egy adott történelmi időszak és tér lenyomatai. A történelem vagy az egyéni élettörténet régi nyomai is felsejlenek a szereplőknél, például tetoválások formájában, amelyek, úgy sejttem, prózaírói sűrítő-módszerének és a szerzői történelemszemlélet látatva meg-nem-jelenítésének is ritka, ám fontos jele...*

– Hogy valójában fontos, abban már nem vagyok biztos. Talán nem annyira. De valamiért mégiscsak belekerül az írásaimba. Bár rendszerint ötletszerűen használtam, úgy látszik, számomra is kicsivel több, mint egy helyzet, illetve morális környezet dekorációja. Önként vállalt stigma, titkos üzenet, mágikus jegy, egy homályos azonosság burkolt – vagy éppen nyílt, tüntető – vállalása. A tetoválás valamit hozzá akar tenni a személyiségéhez – miközben lehet, éppen elvesz belőle... A valahova tartozás, illetve nem tartozás jegye, a frusztráltsága vagy éppen a dölyf, a tiltakozás vagy a magabiztosság, de végső soron mindenképp a bizonytalansága. Amennyire érthető, annyira érthetetlen, riasztó jelenség. Ezért jelenik meg néha a szövegeimben.

Egyszer az utcán egy fiatal hölgy ment előttem, elől-hátul mélyen kivágott ruhában, lép-tei ritmusára nyakszirtje alatt egy tetovált skorpió izgett-mozgott, igazi mestermunka, még a szeme is villogott. Olyan helyen, ahol viselője sosem láthatja. Ezek után azt képzeltem, szemből talán egy egész állatseregletet látok majd nyüzsögni a keble környékén, ám később, miután ravaszul térültem-fordultam, és kíváncsiságomban eléje kerültem, meggyőződhettem róla, hogy tévedtem, úgy látszik, nem ismerem a kérdés lényegét: szemből semmi, a figyelemreméltó hamvas domborulatokon még csak egy pötty sem piszkolt bele az üde, makulátlan bőr látványába...

– Szereplőinek gyakorta megkülönböztető jegye a személyükhöz kapcsolódó szag vagy illat, ami az adott minőségtől függetlenül mégiscsak légiesíti, adott esetben szó szerint is nehezen megfoghatóvá teszi az adott alakot. Mintha ez is figyelmeztetés lenne: van egy határ, amelyen túl már nem létezik felfoghatóság és cselekvés, csak szagok és illatok... Leírható csupán szagok és illatok által a világ?

– Biztos, hogy nem. A világ amúgy sem leírható. Az a szelete, amelyről olykor érdemesnek tartjuk beszélni, nagyjából szagtalan. Szövegeimben egyébként valóban, jellemzően jelen vannak a szagok, illatok, de ennyire elvontan nem tudom jelenlétüket értelmezni. Érzékelem ugyan egy-egy szag vagy illat társadalmi és morális konnotációit, talán azért is kapcsolódhatnak tartósan az emlékezethez, de a jelenség értelmezésének számomra nem érzékelhetőek tágabb dimenziói. Ami a szövegeimben megfigyelhető gyakori előfordulásukat illeti, talán nem más, mint a szagok iránti sajátos preferencia. Ettől függetlenül, azzal, hogy a szagokat külön érzékszerv észleli, minősíti, osztályozza, a Teremtő az egész élővilágban komoly szerepet szánt neki. A szag és a szaglás a megismerés, tájékozódás, tipizálás egyik natív adottsága, illetve készsége, az emlékezet és az identitás nélkülözhetetlen pillére – nem maradhat ki irodalmi leírásokból se. Persze, kell hozzájuk egy jó orr is.

– A szakma nem igazán találja a megfelelő műfaji besorolást egyes írásai kapcsán, a Sinistra körzetet nevezték már „kisregénynyi balladának” is. Az utolsó szénégetők tárcáit tudták az értelmezők legkönnyebben elhelyezni műfajilag. Pályája első, erdélyi szakaszában a novellistát értékelték, bár a nagyregényt is látták felvillanni a háttérben (jövőben), például Bretter György; az elmúlt évtizedben a regényíró kezdte a recepció előtérbe helyezni. Tavaly ismét novelláskötete jelent meg. Mit tanácsol, javasol az értelmezőknek?

– Semmit, a kérdés eldöntése, értelmezése nem az én dolgom, engem érint a legkevésbé, az is, ha az továbbra is nyitott marad, legfeljebb nyújthatok egy biztos kapaszkodót. Mert amel-

lett, hogy egy irodalmi mű novellafüzér-e vagy regény, valóban lehet diskurzus tárgya, de azt nehezen tudnám cáfolni, hogy eredendően novellairó alkat vagyok. Ezt szem előtt tartva pedig úgy tetszik, mind a Sinistra körzet, mind pedig a Verhovina madarai esetében a regény teste külön is kezelhető novellákból áll. Mielőtt ezek a novellák tárgyi értelemben összeálltak volna regénnyé, egyenként, különböző helyeken, folyóiratokban önálló történetekként jelentek meg, és nem emlékszem, hogy bárkit gyanakvásra készített volna, vagy regényt sejtve eszébe jutott volna novella mivoltukat kétségbe vonni. Ahogy az is kétségbevonhatatlan, hogy szorosán egymás mellett regényt képeznek. Ami a szóban forgó két regény esetében a novellákat összefogja, az maga a történet. Valamennyi fejezet azonos helyszínen, azonos szereplőkel, egy bizonyos probléma mentén jól követhető folyamatban szerveződik egyetlen történetté, aminek van eleje és vége. Függetlenül attól, hogy elsődlegesen inkább formainak, vagy tartalmi tekintetű a regény alapvető kritériumait.

– Munkáit alapállásukat tekintve inkább a monológhoz vagy a párbeszédhez helyezné közelebb?

– Ezen soha nem gondolkodtam, és most, hogy a kérdés elhangzott, hirtelenjében nem is tudom, mit tudnék rá válaszolni, hogy egy kicsit igaz legyen. Ha ki is találnék valamit, aligha lenne releváns. Ha mégis, akkor természetesen a monológhoz állnak közelebb.

– Ott látja-e felsejleni írásai háttérében a példázatot mint bibliai gyökerű műformát?

– Nem. Igazából azt sem áll módomban megítélni, hogy az olvasó számára esetleg felsejlenek-e, de remélem, hogy nem. Az antik műformák nem szolgálnak mintául, általában egy számomra figyelemreméltó eseményt adok elő, melynek során egyetlen gondom, hogy a rendelkezésemre álló térben saját elvárásaimnak megfeleljek, és azoknak olyan eszközökkel tegyek eleget, amelyek szándékaimhoz az olvasót legközelebb hozzák. Arra nézve sem táplállok elvárá-

sokat, hogy írásomból majdan bárki bármilyen tanulságot, vagy erkölcsi-filozófiai következtetéseket próbáljon levonni.

– A *Sehol* kötet cím utalás a *Seolra*, a hallgatás, a némaság terrénumára?

– Ó, nem. Bár a magyar *sehol* szó nagyon ráímel az ószövetségi fogalomra. Amikor összeállt a kis kötet, eleve egyszavas címre gondoltam, és a mérlegelések során valószínűleg az utolsó novella visszatérő motívuma sugallhatta a megoldást. A *Seolra* való utalás lehetőségét magam is elég későn vettem észre. Már rég megjelent a könyv, amikor egy könyvesbolt kirakatában megpillantva, kicsit szórakozottan, mintha valami mást bámulnék, hirtelen beugrott a párhuzam. Attól fogva kezdtem is számítani egy ilyen kérdésre, ami most először hangzik el. Sejttem is az okát: a mitikus fogalom kezd hiányozni a szókincsünkből, az emberek már nemigen olvassák a *Bibliát*. Pedig, ha másért nem, Károli Gáspárért és nyelvi örökségünkért érdemes lenne.

– *Dosztojevszkij, Kafka, Hemingway és még néhányan, túl sok tetten érhető hatást nem hozott felszínre a kritika... Van olyan szerző, akit alkotásaira hatást gyakorlónak tekint, ám az olvasók nem vették észre?*

– A találgatásokat, párhuzamokat továbbra is az irodalomtörténésekre bízom...

– *Milyen mértékben médium, különböző valóságok közötti áteresztő réteg a szerző? Mennyire hasonlatos a denaturált szeszt megszűrő gombaszövethez?*

– Kicsit tényleg hasonlatos. Most nyilván írói eljárásokra gondolunk. Ilyenkor kiderül, az író mit tart fontosnak. Ez stílus, végső soron az előadás gazdaságosságának, egyben a művészi koncepció érvényesítésének kérdése. Egy történetet többféleképpen is elő tudok adni, a forma megválasztása és az információ mennyisége, pontossága és elhelyezése a novella belső idejében – ezek együttesen jelentik a próza meg-

határozó személyiségi jegyeit, amelyek alapján – akár egy festmény vagy zenemű esetében jó eséllyel megtippelhető a szerző. Ezért szerencsés, ha a szűrő folyamatosan működik.

A novella, akár a kamarazene, nemes műfaj, nem mindegy, mit bír magán elviselni, mi az, amit egy félig-meddig meglévő történetből el lehet, vagy ajánlatos elhallgatni, vagy éppen eltúlozni, ami aztán megszabja a kibontakozás belső ritmusát. A novellaírásra is fokozottan érvényes: érezni, hol, mit, mikor kell abbahagyni. A túlírással, akár egy festmény „túlfestése” során, kiégnek, kifakulnak a színek, végső soron eltűnnek az alkotás őszinte, legautentikusabb jegyei.

Ezért szerencsés, ha a szűrő folyamatosan és hatékonyan működik. Gyakran tetszetős, nagy örömmel és lelkesedéssel megírt részletek kerülnek fájó szívdobbanástól kísérve a papírkosárba. De rendszerint megéri.

– *Manapság léteznek még a szemlélődés számára alkalmas helyek, peremvidéki, végvári őrtornyok?*

– A peremvidékek megvannak, ha máshol nem, hát bennünk, a gondolkodásunkban. Végső soron ugyanott helyezkednek el a kilátó pontok is. Belátásunkon múlik, hogy a réseken kitékintve, mi az, amit érdemes észrevenni.

Karácsonyi Zsolt

Karácsonyi Zsolt
(1977, Arad) költő, szerkesztő, kritikus, Kolozsváron él, József Attila-díjas